

Enciklopedijsko djelo za proučavanje Svetoga Pisma*

Radomir B. RAKIĆ, *Biblijska enciklopedija*, I: A-L; II: LJ-Š, Duhovna akademija Svetog Vasilija Ostroškog, Foča 2004., 600+632 str., format A-4, tvrdi uvez.

Autor ovog enciklopedijskog djela je dakon Srpske pravoslavne crkve koji je uza studij teologije završio i anglistiku te je uređivao list *Pravoslavlje* od 1975. do 1986. i ponovno od 1998. do 2002. god. Bio je od 1968. do 1989. god. sekretar znanstvenog časopisa *Teološki pogledi* koji izlazi u Beogradu. Izvrsno se pripremio za ovo monumentalno djelo pisanjem i objavljivanjem *Biblijskog leksikona* (prvo izdanje 1992., a zatim još 1994., 2002. i 2004.) te prevode-njem *Svetog Novog Zaveta* od njemačkog bibličara Eduarda Lohsea, djela koje je od 1971. do 2000. god. doživjelo 10 izdanja na njemačkom izvorniku i prevedeno na velike svjetske jezike. Ovaj prijevod izdao je Sveti arhijerejski sinod Srpske pravoslavne crkve 1986. i 1992. god.

U predgovoru autor kaže da je na ovom djelu radio deset godina. Iz popisa literature pri kraju prvog sveska, str. 579-598, vidimo da se poslužio postojećom literaturom na srpskom i hrvatskom a od stranih jezika obilno se služi djelima na njemačkom i engleskom. U predgovoru (str. 5-7) najavljuje da čitatelji u ovom djelu mogu naći "ključ" za stil i sadržaj Svetoga Pisma te da kani uz pojedinu natuknicu navoditi i

biblijska mjesta gdje se dotični izraz nalazi te biblijske događaje i nazive povezivati s izvanbiblijskima, jer je Biblija ne samo riječ Božja za Židove i kršćane nego i povijesno djelo. Citate SZ preuzima iz Daničićeva prijevoda koji je preveden s njemačkog i smatra se klasičnim (prvo izdanje 1866. god. i puno puta pretiskavan) a ne Bakotičev koji je izašao prvi put 1933. god. u jednom svesku. Za NZ preuzima Karadžićev prijevod, kako je popravljen u službenom izdanju SPC 1984. god. Znanstveno su obogatili djelo dr. Ilija Tomić s Teološkog fakulteta iz Beograda, koji je uz nazive iz SZ unio izvorne izraze hebrejskim slovima i latiničnom transkripcijom te dr. Mirko Tomasović s Duhovne akademije u Foči, koji je unio grčke nazive uz termine iz NZ.

Pretpostavljajući da će drugi predstavljači dati uvid u arheološke, geografske, kronološke i osobne nazive, želim skrenuti pozornost ovdje nazočnih slušatelja (i kasnijih čitatelja moga priloga) na uvode u pojedinu knjigu SZ i NZ te na ključne termine biblijske teologije.

I.

Biblijska disciplina "uvod u Sveto Pismo" počela se razvijati među proučavateljima na Zapadu u drugoj polovici 18. st. U njoj se obrađuje autorstvo, sastav, izvori, vrijeme nastanka i teologija pojedine knjige SZ i NZ. Plod toga je da i pravoslavni komentatori svetih knjiga sada na početku daju pregled dotične knjige s osnovnim in-

* Priredeno kao izlaganje na predstavljanju u dvorani stare pravoslavne crkve u Sarajevu 21. 10. 2005.; drugi predstavljači su: mitropolit dabrobosanski Nikolaj, dr. fra Anto Popović s Franjevačke teologije u Sarajevu, dr. Ilija Tomić s Teološkog fakulteta SPC u Beogradu.

formacijama koje čitatelju olakšavaju razumijevanje cjeline prije nego se posveti pojedinom stihu ili odlomku. Tako je npr. učinio dr. Emilijan Čarnić, *Evangelje po Jovanu*, Kragujevac 1986., str. 5-8, ili mitropolit Nikolaj, *Tumačenje svetog jevanđelja po Mateju*, Srbinje 1998., str. 7-10. U natuknici "Stari zavet" (II, str. 448-451), naš autor razlikuje "opšti uvod" u SP koji se bavi kanonom, tekstom, tipologijom i poviješću tumačenja te "posebni uvod" u pojedine knjige u kojem se govori o piscu, sadržaju, vremenu nastanka dotične knjige.

U natuknici "Postanje, knjiga" (II, str. 245-248) iznosi sadržaj i pregled prve knjige SP te teorije o njezinu slojevitom nastajanju, ali ostaje pri uvjerenju da je za vjeru u nadahnutost potrebno držati kako joj je Mojsije *literarni* autor. Posljednju knjigu SP obradio je dulje u natuknici "Apokalipsa ili Otkrivenje Jovanovo" (I, str. 60-62) i kraće u "Otkrivenje, Jovanovo" (II, str. 177). Naziva je "cirukularnom poslanicom" koja je bila "namenjena na sedam crkava prokonzularne Azije". Odmjerava razloge onih koji sumnjaju da ju je napisao isti autor koji je ostavio Crkvi četvrto evanđelje, ali ostaje pri uvjerenju tradicije da ju je napisao Ivan te ističe kako je ova knjiga utjecala na liturgiju Crkve, osobito Pravoslavne. U svojim uvodima u pojedine knjige SZ i NZ autor računa da će njegovi glavni čitatelji biti pravoslavni vjernici pa veoma oprezno informira o nekim novijim teorijama u vezi s vremenom nastanka, autorstvom, izvorima za pojedinu knjigu te uglavnom naginje tradicionalnom stavu pravoslavnih teologa u kojem se drže obvezatnim iskazi tradicije o *literarnom* autorstvu pojedine knjige SZ i NZ. On svojim uvodima kao i drugim obradenim pojmovima prvenstveno pomaže vjernicima u plodnom čitanju SP a ne raspravlja sa znanstvenicima.

II.

Uvažavajući to, mogao je i trebao voditi više računa o dijalogu kršćana i Židova kada je riječ u Starom Zavjetu o kojem uredno informira da ga Židovi dijele na *Tora - Zakon, Neviim - Proroci i Ketuvim - Spisi* (II, str. 449). Kako su za nas kršćane iz SZ najvažnije knjige proroka, uzimam za primjer osjetljivo pitanje Izraelovih i kršćanskih proroka. U natuknici "Isaija, knjiga" (I, str. 367-368) na početku ističe da su pronadena dva cjelovita rukopisa ove knjige na hebrejskom u Kumranu 1947. god. te da se tekst ne razlikuje puno od masoretskog. Zatim kratko prikazuje sadržaj svih 66 poglavlja i noviju teoriju o poglavljima 1-39 kao "Prvom Isaiji" te poglavljima 40-66 kao "Drugom Isaiji". "Prvi Isaija obrađuje društvene probleme usred moralnog neponašanja u visokim klasama jevrejskog društva, dok Drugi Isaija ima na umu nacionalnu-versku krizu egzilanata, posle pada Jeruzalema i razorenja hrama (586. g.). Otuda govori o sudu odlikuju Prvog Isaiju, dok reči utehe i ohrabrenja karakterišu Drugog" (I, str. 368). U nastavku ipak ističe kako "treba držati da je Isaija prorok napisao celu knjigu" jer je Bog mogao "dati tako moćna videnja velikom proroku". Međutim, teorija o povijesnom Izaiji koji je djelovao u Jeruzalemu između 740. i 700. god. pr. Kr. te o "školi" proroka koji su se njime nadahnjivali povijedajući sužnjima u Babiloniji oko 550. god. i povratnicima u Jeruzalemu oko 520. god. spojiva je s vjerom u kanoničnost i nadahnutost ove knjige. Jedanaest tekstova navodi naš autor kao izravna proročanstva o Kristu, a za 53. poglavlje koje govori o Sluzi Patniku kaže da je "opis stradanja Isusa Krista". Istina je da je povijesni Isus svoju nasilnu smrt gledao u svjetlu Sluge Patnika iz Knjiga Izajijine te da su pr-

vi kršćanski propovjednici protumačili to kao "Krist umrije za grijehе naše po Pisma" (1 Kor 15,4). Međutim, sjetimo se da muslimani uče kako je pravi Isus onaj iz Kur'ana a da su evanđelisti iskvarili objavu danu preko Isusa. Mi kršćani to dakako odbacujemo, ali ne bismo smjeli Izaijinu knjigu (i ostale knjige SZ) čitati tako da ih potpuno izoliramo od židovske povijesti. Proroci su najprije govorili riječ Božju svojoj povijesnoj generaciji a preko nje nama kasnijim vjernicima.

Rakić informira da je Daničić preveo SZ iz protestantskog njemačkog izdanja u kojem nije bilo tzv. deuterokanonskih knjiga. On je, koliko znam, prvi srpsko-pravoslavni tumač SP koji svoje vjernike upućuje da je prva Crkva iz grčkog prijevoda Septuaginte preuzela u kanon i knjige koje nisu sačuvane na hebrejskom te ih današnji Židovi i s njima protestanti ne smatraju nadahnutima. Za pravoslavce i katolike i te knjige su Riječ Božja, što je jasno istaknuto u natuknici "Devterokanonske knjige" (I, str. 236-237). Svoje poštovanje prema ovim knjigama iskazao je obradivši uvod u svaku od njih: Varuh, knjiga (I, str. 141-142), Danilo, dodaci (I, str. 227-229), Isus, sin Sirahov pisac devterokanonske knjige *Premudrost Isusa sina Sirahova* (I, str. 392), Jestira, dodaci knjizi o Jestiri (I, str. 447-448), Judita (I, str. 493-494), Makavejske knjige - *prva, druga i treća* (II, str. 18-19), Premudrost Solomonova (II, str. 264-265), Tobit, knjiga (II, str. 515-516). Za ovu sa žaljenjem ističe da još nije prevedena na srpski. Rakić obavještava svoje čitatelje da je mitropolit Amfilohije Radović preveo i izdao u Nikšiću 1995. god. *Premudrost Solomonovu*, a episkop Atanazije Jevtić *Knjige makavejske* u Trebinju također 1995. god. Iako tekst deuterokanonskih knjiga ne sadrže Daničićev ni Bakotičev prijevod, ovo je dobra priprava za pravoslavne čitatelje

da i njih čitaju kad jednom budu prevedene u službenom izdanju SPC koje se sprema.

III.

Od natuknica s područja biblijske teologije najopširnija je "Isus Hristos" (svz. I., str. 380-389). S pravom, jer je Krist glavni sadržaj svih 27 knjiga NZ a mi kršćani čitamo i SZ kao pripravu za Mesiju. Počinje od povijesnih prilika u Palestini Isusova vremena, zatim iznosi što nekršćanski izvori govore o Isusu i njegovu pokretu u Palestini za vrijeme upravitelja Poncija Pilata. Nakon toga, na temelju kanonskih evanđelja iznosi njegovo djetinjstvo, mesijansko djelovanje i naučavanje, suđenje, smrt i ukazanja nakon uskrsnuća. Pri kraju upućuje na natuknicu "Hristos" (II, str. 595-601) u kojoj uz vjeru Crkve o Kristu kakva izlazi iz NZ razlaže i razvoj kristološke dogme, kako su je definirali opći sabori.

Nadalje je značajna natuknica "Pasha" (II, str. 195-199). Za Židove je Pasha glavni blagdan - spomen na izlazak iz egipatskog ropstva, ona je obiteljski blagdan kojim se povezuju generacije u izraelskom narodu. Kako je Isus svoju oproštajnu večeru slavio po obredu pashalne gozbe te svoju smrt gledao kao novi izlazak ali ne iz egipatskog ropstva nego u slobodu djece Božje, njegova smrt i uskrsnuće jest kršćanska Pasha. Pri tome naš autor s pravom navodi 1 Kor 5,7-8, gdje je Krist nazvan "našom Pashom". Pri kraju ove natuknice povezuje autor običaj bojenja jaja s vjerom u novi život koji dariva uskrsli Krist. O natuknici "Božja imena" (I, str. 358-362) na kraju navodi da je preuzeta iz *Harper's Dictionary of the Bible* 1985. Tu su Božja imena u SZ podijeljena na osobna, generička, društvena, carska, porodična. Od novozavjetnih imena za Boga dostatnu pažnju posvećuje nazivu "Otac" iz evanđelja te *Pantokrator*, Alfa i Omega iz Knjige otkrivenja

nja. Dobro je obraden pojam "Saveza" u SZ i NZ kao središnje vrijednosti za odnose ljudi prema Bogu i međusobno (II, str. 340-341). Euharistija je obradena u pojmu "Liturgija" (I, str. 570), ali po mom mišljenju kratko, jer je više prostora dano gradu "Lod ili Lida". Mršavo je obraden pojam "Carstvo nebesko" (II, str. 617) koje je glavna tema Isusova propovijedanja i djelovanja. Doduše, nešto od tog bogatstva može se naslutiti iz natuknice "Priče" (II, str. 267-268) gdje je rečeno da "priča iz NZ ima svrhu da jednostavnim rečima i poređenjima izloži uzvišeno Hristovo učenje". Tu je autor naveo naslove 35 sinoptičkih parabola s uputom na mjesta u evanđeljima gdje se one nalaze. Tko meditativno čita te parabole, dobiva dubok uvid u Isusovo učenje o različitim aspektima kraljevstva Božjega.

Moglo bi se, dakako, raspravljati zašto naš autor nije uvrstio još neke nazive te zašto je nekim geografskim i osobnim nazivima posvetio puno prostora (npr. "Egipat" - I, str. 265-266, 112 redaka), na račun strogo doktrinarnih pojmova u Svetom Pismu ("Duša ljudska" - I, str. 258, 18 redaka). Pri pisanju svakog ozbiljnog djela autor redovno odabire neke opcije i dosljedno ih se drži. Tako je postupio i ovaj autor i njegove opcije čitatelji će najbolje provjeriti osobnim studiranjem Svetoga Pisma uz pomoć njegova i drugih biblijskih leksikona. Enciklopedije i leksikoni ne čitaju se od korice do korice, nego "u rata-ma", kad nam zatreba objašnjenje za neki pojam ili riječ što često dolazi u Svetom Pismu ili drugoj knjizi koju proučavamo. Redovno ih piše više autora s time da je jedan glavni urednik. Ovo djelo napisao je jedan autor koji je konzultirao ogroman broj knjiga i članaka te prihvatio sugestije recenzenata. Zato ono zaslužuje naziv biblijske enciklopedije.

Događaj opisan u Dj 6,1-7 obično zovemo "izbor sedmorice dakona" (tako podnaslov u Kradžićevu *Novom zavjetu iz 1984.*; točno isti naslov u *Novom zavetu. Novi srpski prevod s napomenama*, Novi Sad 2005., str. 261; u Rupčićevu *Novom zavjetu iz 2000.* "ustanovljenje dakonata", u *Novom zavjetu* od B. Dude i J. Fućaka iz 2002. "ustanovljenje sedmorice"). Dvanaestorica kažu kako nije dobro da oni ostave riječ Božju i služe kod stola. Zato na sedmoricu helenista polažu ruke dajući im službu brige za siromahe u zajednici a oni se posvećuju molitvi i službi riječi. Ključni izrazi su *diakonein trapezais* (služiti kod stola) i *he diakonia tou logou* (posluživanje riječi). Istim nazivom *diakonia*, *diakonein* nazvana je briga za siromahe u zajednici krštenih i posluživanje riječi Božje, evangeliziranje. Ovu knjigu napisao je dakon koji posluhuje riječ Božju pravoslavnoj braći i sestrama te drugim zainteresiranim čitateljima koji se mogu služiti srpskim jezikom. Kao katolički bibličar autoru čestitam, knjigu preporučujem.

Mato Zovkić

Knjiga o ulozi vjerskih zajednica u sukobima u BiH

Mitja VELIKONJA, *Religious Separation and Political Intolerance in Bosnia-Herzegovina*, Translated from Slovenian by Rang'ichi Ng'inja, Texas University Press 2003., 365 str.

Pročitavši pozitivnu recenziju ove knjige u časopisu *Religion in Eastern Europe* 2003., 6, 59-63 američkog teologa